

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ

Γ1. Το αγροτικό ζήτημα (σ. 42-45)

1 ^η § ΠΟΡΕΙΑ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΤΟΝ 19 ^ο ΑΙ.	ΕΥΝΟΪΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΓΙΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ • Προοδευτική υποχώρηση της κυριαρχίας της αγροτικής οικονομίας λόγω της βιομηχανικής επανάστασης • Η κατοχή γης παύει να είναι πηγή εξουσίας και κύρους ΜΟΡΦΗ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗΣ ✓ κατάργηση μεγάλων ιδιοκτησιών ✓ κατάτμηση αξιοποιήσιμων εδαφών σε μικρές μονάδες οικογενειακού χαρακτήρα
2 ^η – 3 ^η § <u>Ζήτημα μεγάλης ιδιοκτησίας – αντιμετώπιση 1907</u>	ΔΙΑΝΟΜΗ ΓΑΙΩΝ 1821 – 1828 ➔ απουσία εντάσεων στο πρόβλημα της έγγειας ιδιοκτησίας ➔ προοδευτική διανομή εθνικών γαιών ➔ δημιουργία πλήθους μικρών / μεσαίων ιδιοκτησιών ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ • τα τσιφλίκια Αττικής και Εύβοιας δεν προκαλούν πρόβλημα • η επέκταση του ελληνικού κράτους (Επτάνησα 1864, Άρτα, Θεσσαλία 1881) δημιουργεί πρόβλημα μεγάλης ιδιοκτησίας ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΤΣΙΦΛΙΚΑΔΩΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ 1. διατήρηση θεσμού κολλίγων 2. άσκηση πολιτικοκοινωνικών πιέσεων για κερδοσκοπία από την παραγωγή σιταριού 3. επιβολή υψηλών δασμών στο εισαγόμενο ρωσικό σιτάρι και πρόκληση τεχνητών ελλείψεων με στόχο τον καθορισμό υψηλών τιμών για το εγχώριο
2 ^η § ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΤΣΙΦΛΙΚΙΩΝ	
3 ^η § ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ 1907 - 1913	ΝΟΜΟΙ 1907 • Εφικτή η απαλλοτρίωση μεγάλων ιδιοκτησιών • διανομή κτημάτων σε ακτήμονες ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΝΟΜΩΝ • αποδείχθηκε δύσκολη υπόθεση • προκάλεσε συγκρούσεις (Κιλελέρ 1910) ΜΕΤΑ ΤΟ 1907 • αργή πρόοδος μέχρι το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων (1913) • περιπλοκή λόγω της παρουσίας μουσουλμάνων μεγαλοϊδιοκτητών στα νέα όρια της χώρας.
4 ^η – 5 ^η §	ΣΤΟΧΟΙ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΜΕΤΑ ΤΟ 1917	• πολλαπλασιασμός ελληνικών ιδιοκτησιών • αποκατάσταση προσφύγων • πρόληψη εντάσεων
4^η § ΝΟΜΟΘΕΤΗΜΑΤΑ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ 1917 [6]	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ✓ απαλλοτρίωση μεγάλων ιδιοκτησιών μετά τον πόλεμο για την αποκατάσταση των προσφύγων
5^η § ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΑΝΑΔΙΑΝΟΜΗΣ • 85% στη Μακεδονία • 68 % στη Θεσσαλία • 40 % στην Ελλάδα (σύνολο) Συνέπεια: Καθεστώς μικροϊδιοκτησίας ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΜΙΚΡΟΚΑΛΛΙΕΡΓΗΤΩΝ • δυσκολία εμπορευματοποίησης παραγωγής • εκμετάλλευση από εμπόρους ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ • Ίδρυση Αγροτικής Τράπεζας • Ίδρυση κρατικών οργανισμών παρέμβασης • Ίδρυση παραγωγικών συνεταιρισμών ΤΕΛΙΚΗ ΚΑΤΑΛΗΞΗ: Το αγροτικό δεν προκάλεσε εντάσεις που γνώρισαν άλλα ευρωπαϊκά κράτη

Σχολιασμός

1. Στον προβιομηχανικό κόσμο οι μεγαλογαιοκτήμονες-ευγενείς (φεουδάρχες) κατείχαν μεγάλες εκτάσεις γης (φέουδα), που τους εξασφάλιζαν τεράστια έσοδα, χάρη στην εκμετάλλευση της εργασίας των εξαρτημένων γεωργών (δουλοπαροίκων). Συμμετείχαν επίσης στην άσκηση της εξουσίας, από την οποία ήταν αποκλεισμένοι όλοι οι υπόλοιποι. Στη νέα βιομηχανική κοινωνία που προέκυψε μετά τη βιομηχανική επανάσταση (18ος-19ος αι.), ο πλούτος πέρασε στα χέρια των αστών βιομηχάνων και εμπόρων. Επιπλέον, η αστική τάξη διεκδίκησε και κατέκτησε τη συμμετοχή της στην εξουσία. Έτσι, η παλαιά αριστοκρατική τάξη των ευγενών-φεουδαρχών έπαψε να μονοπωλεί πλούτο και εξουσία. Η κατοχή γης δεν είχε πλέον τη σημασία που είχε παλαιότερα. Άνοιξε, κατά συνέπεια, ο δρόμος για τη διανομή γης στους φτωχούς ακτήμονες γεωργούς, δηλαδή την αγροτική μεταρρύθμιση.
2. **«...ανταποκρίνονταν καλύτερα στις νέες παραγωγικές και κοινωνικές συνθήκες»:** Οι μικρές οικογενειακές ιδιοκτησίες διασφάλιζαν την κοινωνική ένταξη των ακτημόνων. Επιπλέον, οι μικροϊδιοκτήτες γης ήταν σε θέση μέσω της παραγωγής τους να ενταχθούν στις οικονομικές συναλλαγές (αγόραζαν και πουλούσαν προϊόντα, εργαλεία, πλήρωναν τους φόρους τους κ.λπ.). Η οικονομία βγαίνει από την περίοδο της αυτοκατανάλωσης και μπαίνει στην περίοδο της αγοράς.
3. Πλούσιοι Έλληνες έμποροι της Διασποράς, όπως ο Ανδρέας Συγγρός και ο Γ.Ζωγράφος, αγόρασαν τεράστιες εκτάσεις γης στη Θεσσαλία από Τούρκους τσιφλικάδες μετά το 1881. Οι κυβερνήσεις

Χαρ. Τρικούπη, προσπαθώντας να προσελκύσουν κεφάλαια για επενδύσεις, ευνόησαν σκανδαλωδώς τους μεγαλογαιοκτήμονες αυτούς, αυξάνοντας τους δασμούς στα εισαγόμενα σιτηρά και επιτρέποντας την άνοδο των τιμών των ελληνικών σιτηρών. Ταυτόχρονα, διατηρήθηκε ο θεσμός των κολίγων, οι οποίοι πλέον δεν ήταν εξαρτημένοι, αλλά ελεύθεροι ακτήμονες γεωργοί, εργαζόμενοι στα τσιφλίκια. Η θέση των κολίγων επιδεινώθηκε μάλιστα, καθώς ήταν υποχρεωμένοι, ως ελεύθεροι πια γεωργοί, να πληρώνουν περισσότερους φόρους.

4. **«Επιδίωξαν δηλαδή την επιβολή... τεχνητές ελλείψεις»:** Οι υψηλοί δασμοί (τελωνιακοί φόροι) στο εισαγόμενο σιτάρι αύξαναν την τιμή του και έτσι οι εγχώριοι παραγωγοί είχαν τη δυνατότητα να αυξήσουν και αυτοί «τεχνηέντως» τις τιμές, καθώς το δικό τους προϊόν θα παρέμενε φθηνότερο από το εισαγόμενο.
5. Οι μεγαλογαιοκτήμονες αντέδρασαν και οι νόμοι δεν εφαρμόστηκαν. Προκλήθηκαν, έτσι, αγροτικές εξεγέρσεις στη Θεσσαλία. Τα γεγονότα στο χωριό Κιλελέρ της Θεσσαλίας ήταν το σημαντικότερο επεισόδιο των εξεγέρσεων αυτών. Αγρότες που ετοιμάζονταν να μεταβούν στη Λάρισα, για να συμμετάσχουν σε μεγάλο αγροτικό συλλαλητήριο διαμαρτυρίας, δέχθηκαν επίθεση του στρατού, στο σιδηροδρομικό σταθμό του Κιλελέρ, με πολλά θύματα (6 Μαρτίου 1910).
6. Εξαιτίας της διαφωνίας του πρωθυπουργού Βενιζέλου και του βασιλιά Κωνσταντίνου σχετικά με τη συμμετοχή ή μη της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η χώρα διασπάστηκε σε δύο κράτη με χωριστές κυβερνήσεις :του Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη και του Κωνσταντίνου στην Αθήνα. Τα γεγονότα αυτά (1916-17) είναι γνωστά ως *Εθνικός Διχασμός*.
7. **«να εμπορευματοποιήσουν την παραγωγή τους»:** Να τη διαθέσουν στην αγορά ως προϊόν έτοιμο προς κατανάλωση.
8. **Αγροτική Τράπεζα:** Ιδρύθηκε το 1928 με σκοπό να διασφαλίσει τη χρηματοδότηση των αγροτών.
9. **Παραγωγικοί συνεταιρισμοί:** Ενώσεις παραγωγών του ίδιου προϊόντος. Μέσω αυτών δινόταν η πίστωση/χρηματοδότηση στους αγρότες από τους διάφορους φορείς (κυρίως την Αγροτική Τράπεζα).

Ορισμοί

- ✓ **Αγροτική μεταρρύθμιση:** Η κατάργηση κατά τον 20^ο αιώνα των μεγάλων αγροτικών ιδιοκτησιών και η κατάτμηση των αξιοποιήσιμων εδαφών τους σε μικρές παραγωγικές μονάδες οικογενειακού τύπου, που ανταποκρίνονταν καλύτερα στις νέες παραγωγικές και κοινωνικές συνθήκες.
- ✓ **Τσιφλίκι:** Μεγάλη αγροτική περιοχή (συχνά περιλάμβανε ολόκληρα χωριά) που ανήκε σε ιδιώτη (τσιφλικάς) και όπου εργαζόνταν ακτήμονες αγρότες (κολίγοι).

Ερωτήσεις

1. Να περιγράψετε τις συνέπειες που είχε για την αγροτική παραγωγή η βιομηχανική επανάσταση τόσο στις ανεπτυγμένες χώρες όσο και στην Ελλάδα (ή Τι γνωρίζετε για την

επίδραση της βιομηχανικής επανάστασης στην αγροτική οικονομία, τόσο στο δυτικό κόσμο γενικά όσο και στην Ελλάδα ειδικότερα;)

1^η § (« Οι ραγδαίες εξελίξεις ... κοινωνικές συνθήκες »).

2. Σε ποια αποτελέσματα για την έγγεια ιδιοκτησία οδήγησε η διανομή των εθνικών κτημάτων αλλά και η διεύρυνση του ελληνικού κράτους μετά το 1881 ;

2η § (« Στον ελληνικό χώρο ... τεχνητές ελλείψεις »)

3. Ποια μορφή έγγειας ιδιοκτησίας κυριάρχησε στην Ελλάδα από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι την ενσωμάτωση σε αυτό των Επτανήσων (1864), της Άρτας και της Θεσσαλίας (1881);

2η § «Στον ελληνικό χώρο... το ζήτημα της μεγάλης ιδιοκτησίας» σελ. 42

3. Πώς επηρέασε η προοδευτική διανομή των εθνικών γαιών τη μορφή έγγειας ιδιοκτησίας που κυριάρχησε στο ελληνικό κράτος από την ίδρυσή του έως και την ενσωμάτωση σε αυτό των Επτανήσων (1864), της Άρτας και της Θεσσαλίας (1881);

2η § «Στον ελληνικό χώρο... το ζήτημα της μεγάλης ιδιοκτησίας» σελ. 42

4. Ποια κατάσταση διαμορφώθηκε στα τσιφλίκια της Θεσσαλίας, μετά την ενσωμάτωση αυτής της περιοχής στην Ελλάδα (1881) και πώς αντιμετωπίστηκαν από το ελληνικό κράτος τα σχετικά ζητήματα κατά την περίοδο μέχρι και τους Βαλκανικούς πολέμους;

2η -3η «Τα «τσιφλίκια» της Θεσσαλίας αγοράστηκαν... μεγάλων εκτάσεων» σελ. 43

5. Ποια κατάσταση διαμορφώθηκαν στα τσιφλίκια της Θεσσαλίας, μετά την ενσωμάτωση αυτής της περιοχής στο ελληνικό κράτος, το 1881;

2η «Τα «τσιφλίκια» αγοράστηκαν ... τεχνητές ελλείψεις» σελ. 43

6. Να αναφερθείτε στην ψήφιση νόμων του 1907 (νόμοι περί αλλοτριώσεων) που αφορούσαν το ιδιοκτησιακό καθεστώς και στην προσπάθεια εφαρμογής τους μέχρι την εποχή των Βαλκανικών Πολέμων

(ή Να παρουσιάσετε τις πρακτικές των τσιφλικούχων της Θεσσαλίας που δημιούργησαν εντάσεις, καθώς και τις πολιτικές επιπτώσεις που είχαν ή Πώς αντιμετωπίστηκαν από το ελληνικό κράτος τα ζητήματα που προέκυψαν σχετικά με τα τσιφλίκια της Θεσσαλίας κατά την περίοδο μέχρι και τους Βαλκανικούς πολέμους;)

3η (« Οι πρακτικές ... μεγάλων εκτάσεων ») σελ. 43

7. Ποιοι ήταν οι στόχοι της αγροτικής μεταρρύθμισης του 1917 και σε ποια αποτελέσματα οδήγησε ;

4η - 5η (« Το αποφασιστικό βήμα ...ανήλθε σε 40% »)

8. Πώς επηρέασε την αγροτική μεταρρύθμιση το προσφυγικό ζήτημα μετά την μικρασιατική καταστροφή, ποια προβλήματα δημιουργήθηκαν και με ποιες ενέργειες ολοκληρώθηκε τελικά η μεταρρύθμιση ;

5η (« Μετά απο λίγα χρόνια ...Ρουμανία κ.λπ. »)

9. Η αγροτική μεταρρύθμιση του 1917:

α) Ποιες συνθήκες υπαγόρευαν την εφαρμογή της; β) Ποιο το περιεχόμενό της και ποια τα αποτελέσματά της;

α) σελ. 43 - 44: « Το αποφασιστικό βήμα ... στο επίκεντρο του κρατικού ενδιαφέροντος».

β) σελ. 45: «Η αναδιανομή ... Βουλγαρία, Ρουμανία, κτλ.»

10. Η αγροτική μεταρρύθμιση του 1917:

α) Να παρουσιάσετε το περιεχόμενό της.

β) Να προσδιορίσετε τις συνέπειες της αγροτικής μεταρρύθμισης στην οικονομική ζωή της χώρας.

α) «Η αναδιανομή ... σε καθεστώς μικροϊδιοκτησίας».

β) «Με τη σειρά της ... Βουλγαρία, Ρουμανία κ.τ.λ.»

11. Να παρουσιάσετε τις γενικότερες συνθήκες που υπαγόρευαν την αγροτική μεταρρύθμιση του 1917.

«Το αποφασιστικό βήμα ... κρατικού ενδιαφέροντος» σελ. 43 - 44

Σωστό - Λάθος

1. Η αγροτική οικονομία κυριαρχούσε στο δυτικό κόσμο μέχρι και τα τέλη του 20ού αιώνα.	
2. Η Ελλάδα του 20ού αιώνα βάδιζε προς την εκβιομηχάνιση, αν και με αργούς ρυθμούς.	
3. Οι μικρομεσαίες αγροτικές ιδιοκτησίες κυριαρχούσαν στην Ελλάδα του 19ου αιώνα..	
4. Οι τσιφλικούχοι της Θεσσαλίας κερδοσκοπούσαν ωθώντας στα ύψη τις τιμές του σιταριού.	
5. Η ολοκλήρωση της αγροτικής μεταρρύθμισης αποφασίστηκε μετά τη μικρασιατική καταστροφή	
6. Πλούσιοι Έλληνες τσιφλικάδες προσπάθησαν να εισάγουν σιτάρι από τη Ρωσία.	
7. Μετά το 1881 ο θεσμός των κολίγων καταργήθηκε.	
8. Οι εξελίξεις στο αγροτικό ζήτημα επιταχύνθηκαν λόγω της παρουσίας μουσουλμάνων ιδιοκτητών μετά το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων (1913).	
9. Οι νόμοι περί απαλλοτρίωσης του 1907 συνάντησαν μεγάλες δυσκολίες στην εφαρμογή τους.	
10. Η αναδιανομή στο σύνολο της καλλιεργήσιμης γης έφτασε σε ποσοστό 85%.	
11. Το καθεστώς της μικροϊδιοκτησίας δημιούργησε πρόβλημα στην εμπορευματοποίηση της παραγωγής.	
12. Το αγροτικό ζήτημα επιλύθηκε οριστικά με την εφαρμογή της μεταρρύθμισης του 1917.	

1. Α, 2. Σ, 3. Σ, 4. Σ, 5. Α, 6. Α, 7. Α, 8. Α, 9. Σ, 10. Α, 11. Σ, 12. Α

Επεξεργασία πηγών

Αφού μελετήσετε τα παρακάτω κείμενα και λαμβάνοντας υπόψη τις ιστορικές σας γνώσεις, να παρουσιάσετε και να ερμηνεύσετε τη στάση που κράτησε το ελληνικό κράτος απέναντι στους Έλληνες ιδιοκτήτες τσιφλικιών της Θεσσαλίας κατά το 19^ο αιώνα.

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Ο αιφνίδιος σχηματισμός της μεγάλης γαιοκτησίας από τους Έλληνες χρηματιστές του εξωτερικού υποχρέωσε τον Τρικούπη να διαμορφώσει ένα ολόκληρο σύστημα οικονομικής προστασίας της τσιφλικικής οικονομίας.

Καταρχήν ο Τρικούπης (...) πενταπλασίασε το δασμό πάνω στα εισαγόμενα σιτηρά το 1884, ενώ κατά το 1892 τον ήδη υψηλό δασμό τον αύξησε κατά 1,6 %. Ο σκοπός του ήταν προφανής: να περιορίσει την εισαγωγή αλλοδαπού σίτου, ώστε ο εγχώριος να υπερτιμηθεί και να διογκωθεί η έγγειος πρόσσος των τσιφλικούχων.

Παράλληλα, ο Τρικούπης προσέφερε δύο ακόμα δώρα στους τσιφλικούχους της Θεσσαλίας:

α) Κατάργησε τη φορολογία της δεκάτης επί των σιτηρών, η οποία αντιπροσώπευε το σημαντικό ποσοστό του 70% των εσόδων του συνόλου των εγγείων φόρων ή το 12% των συνολικών εσόδων του δημοσίου προϋπολογισμού. Τη δεκάτη αντικατέστησε ο λεγόμενος «φόρος αρροιώντων κτηνών», ο οποίος απέφερε μόλις το 1/3 των εσόδων της πρώτης. Ο νέος φόρος ανακούφισε τους τσιφλικούχους διπλά, όχι μόνο γιατί μειώθηκε ποσοτικά η αξίωση του δημοσίου, αλλά και γιατί ο νέος φόρος ήταν εύκολο να επιβαρύνει τελικά του καλλιεργητές, εφόσον δε συνδεόταν με την ιδιοκτησία αλλά με τον αριθμό των ζώων που χρησιμοποιούνταν.

β) Κατάργησε το τελωνείο Θεσσαλίας, για να διευκολύνει τις εποχικές μετακινήσεις της νομαδικής κτηνοτροφίας στις περιοχές των ελληνοτουρκικών συνόρων. Η κατάργηση του τελωνείου αυτού σήμαινε βέβαια ζημιά του δημοσίου κατά 300.000 δραχμές, όμως έδωσε τη δυνατότητα στους τσιφλικούχους να αυξήσουν τα ενο' και για την παραχώρηση εκτάσεων για βοσκή.

Στην περιοχή αυτή η προστασία των τσιφλικιών ήταν πλήρης.

Κ. Βεργόπουλος, «**Το Θεσσαλικό πρόβλημα**» - Ιστορία του ελλ. Έθνους, τομ. ΙΔ', σελ. 70-71

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Οι ιδιοκτήτες των Θεσσαλικών κτημάτων ήταν Έλληνες τραπεζίτες της Κωνσταντινούπολης (...). Οι άνθρωποι αυτοί – οι Ζαρίφης, Ζωγράφος, Συγγρός, Μπαλτατζής, Μαυρογορδάτος και άλλοι – ήταν ακριβώς εκείνοι που εξασφάλιζαν την τοποθέτηση των ελληνικών χρεωγράφων στο εξωτερικό, οι άμεσοι κάποτε πιστωτές του κράτους, οι ιδρυτές των νέων τραπεζών στην Ελλάδα (...), οι χρηματοδότες πολλών δημοσίων έργων και σιδηροδρόμων. Για όλους αυτούς τους λόγους και οι κατοπινές κυβερνήσεις (ενν. μετά τις κυβερνήσεις Τρικούπη) έκαναν την ίδια επιλογή, αφού καμιά αγροτική μεταρρύθμιση δεν έγινε στη Θεσσαλία πριν τις αρχές του 20ού αιώνα.

Χρ. Αγριαντώνη, «**Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα**,

Γ2. Τα πρώτα βήματα του εργατικού κινήματος (σελ. 46-47)

1^η § ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (ΤΕΛΗ 190Υ)	ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΕΥΡΩΠΗ • Διαφορές λόγω ιδιομορφιών ελληνικής ανάπτυξης • μικρότερη επιρροή σοσιαλιστικών ομάδων/εργατικών ομαδοποιήσεων ΛΟΓΟΙ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗΣ 1. απουσία μεγάλων σύγχρονων βιομηχανικών μονάδων 2. σημαντικό ποσοστό ξένου εργατικού δυναμικού στα δημόσια έργα 3. βραχύχρονη εργασιακή απασχόληση (εξαίρεση οι μεταλλευτικές επιχειρήσεις) 4. επικράτηση Μεγάλης Ιδέας που εμποδίζει τη διάδοση ιδεολογιών με ταξικό περιεχόμενο
2^η § Το εργατικό κίνημα στην Ελλάδα στη διάρκεια του 20^{ου} αι. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΣΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ	Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΟΡΟΣΗΜΟ - ΛΟΓΟΙ 1. Βιομηχανικό υπόβαθρο 2. Κοσμοπολίτικος ιδεολογικός προσανατολισμός 3. Ίδρυση Φεντερασιόν ✓ πολυεθνική εργατική ένωση Θεσσαλονίκης ✓ πρωτεργάτες σοσιαλιστές από εβραϊκή κοινότητα ✓ διάδοση σοσιαλιστικής και εργατικής ιδεολογίας
3^η § ΜΕΤΑ ΤΟΝ Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ	ΛΟΓΟΙ ΩΡΙΜΑΣΗΣ • πιέσεις στην ελληνική κοινωνία • εμπλοκή της χώρας σε διεθνείς υποθέσεις • αντίκτυπος Ρωσικής Επανάστασης ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ • Ίδρυση ΓΣΕΕ (περιλαμβάνει κλαδικά και τοπικά σωματεία) • Ίδρυση ΣΕΚΕ (προσχώρησε αργότερα στην Τρίτη Κομμουνιστική Διεθνη και μετονομάστηκε σε ΚΚΕ)

Σχολιασμός

1. **Σοσιαλισμός** : κοινωνική, οικονομική και πολιτική θεωρία, που δημιουργήθηκε το 19ο αιώνα, με βάση τις ιδέες του Γερμανού οικονομολόγου Καρλ Μάρξ και άλλων. Στόχος της ήταν να μεταβάλει τις οικονομικοκοινωνικές αδικίες που προέκυψαν με τη βιομηχανική επανάσταση και την επικράτηση του καπιταλιστικού συστήματος. Στο καπιταλιστικό σύστημα (ελεύθερη οικονομία), τα μέσα παραγωγής (γαίες, εργοστάσια, μεγάλες επιχειρήσεις) ανήκουν σε πλούσιους κεφαλαιούχους(καπιταλιστές), που εκμεταλλεύονται την εργασία των εργατών και αγροτών (προλεταριάτο), αμείβοντάς τους με χαμηλούς μισθούς, ώστε να καρπώνονται τεράστια κέρδη. Έτσι, η καπιταλιστική κοινωνία χαρακτηρίζεται από έντονη οικονομική και κοινωνική ανισότητα και αδικία : λίγοι ισχυροί πλούσιοι και πολλοί φτωχοί. Για να εξαλειφθούν η ανισότητα και η αδικία, ο σοσιαλισμός προβάλλει την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής και την κατοχή τους από τους εργαζομένους ή το κράτος (κοινωνικοποίηση ή κρατικοποίηση των μέσων παραγωγής), καθώς και τη διανομή των αγαθών και του πλούτου ανάλογα με την εργασία και τις ανάγκες κάθε πολίτη. Έτσι, θα προκύψει μία κοινωνία χωρίς τάξεις («αταξική») και άρα χωρίς κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες.

2. **«Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα... εργατικές ομαδοποιήσεις:** Εμφανίστηκαν ομάδες διανοομένων με ρομαντικές και ριζοσπαστικές αντιλήψεις χωρίς όμως αναφορά στο Μαρξ (Χοϊδάς, Τριανταφύλλου, Πλάτων Δρακούλης, Σταύρος Καλλέργης).
3. **«Στον ιδεολογικό τομέα... και ταξικό περιεχόμενο»:** Η Μεγάλη Ιδέα, ως εθνική ιδεολογία, υπερίσχυε στη συνείδηση του εργατικού πληθυσμού και δεν άφηνε περιθώρια για τη διάδοση ταξικών ιδεολογιών. Η Μεγάλη Ιδέα ήταν η κυρίαρχη ιδεολογία κατά το 19ο αιώνα-αρχές 20ου για τη συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων. Η εθνική ολοκλήρωση –η απελευθέρωση δηλαδή των αλύτρωτων ακόμα εδαφών (Μακεδονία, Ήπειρος, νησιά Αιγαίου, Κρήτη, Μ.Ασία) απασχολούσε όλες τις κοινωνικές ομάδες και δεν υπήρχε «χώρος» για τη διάδοση άλλων ιδεολογιών, κοινωνικού χαρακτήρα, όπως η εργατική - σοσιαλιστική ιδεολογία, που γνώριζε μεγάλη και αυξανόμενη ανάπτυξη στα προηγμένα κράτη της βιομηχανικής Δύσης.
4. **«Προς το τέλος του πολέμου (Α΄ΠΠ) ιδρύθηκε η ΓΣΕΕ»:** Το 1919 υπήρχαν στην Ελλάδα 2.113 βιομηχανικές επιχειρήσεις που απασχολούσαν 36.124 εργάτες. Μόλις ένα χρόνο αργότερα, το 1920, υπήρχαν 33.811 βιομηχανίες που απασχολούσαν 103.777 εργάτες και 5.381 υπαλλήλους.
5. **Ίδρυση Γ.Σ.Ε.Ε.:** Στο τέλος του 1918 με πρωτοβουλία των εργατικών κέντρων Θεσσαλονίκης, Αθήνας, Πειραιά και Βόλου συγκαλείται το πρώτο Πανελλήνιο Εργατικό Συνέδριο, το οποίο κατέληξε στην ίδρυση της ΓΣΕΕ. Με την ίδρυση της ΓΣΕΕ το εργατικό κίνημα παίρνει συγκεκριμένη πλέον μορφή.
6. **Ίδρυση Σ.Ε.Κ.Ε. (1918):** Ήταν η 1η φορά στην πολιτική ιστορία της Ελλάδας που εμφανιζόταν ταξικό κόμμα μη προσωποπαγές. Εκπροσωπούσε μια μόνο τάξη, την εργατική και δήλωνε ιδεολογική ευθυγράμμιση με παγκόσμιο κίνημα ενώ εξέφραζε επαναστατική προοπτική.
7. **Τρίτη Κομμουνιστική Διεθνής:** Ως **Κομιντέρν** (αγγλικά: *Comintern* από το *Communist International*) έμεινε στην Ιστορία η Τρίτη Διεθνής Ένωση των εθνικών κομμουνιστικών Κομμάτων, που ιδρύθηκε το Μάρτιο του 1919 στη Μόσχα.

Ορισμοί

- ✓ **Φεντερασιόν (ΠΑΝΕΛ. 2003, 2005, 2009, 2012):** Μεγάλη πολυεθνική εργατική οργάνωση που είχε αναπτυχθεί στη Θεσσαλονίκη στις αρχές του 20ού αιώνα. Πρωτεργάτες της ήταν σοσιαλιστές που προέρχονταν από την πολυπληθή και ανοιχτή σε νέες ιδέες εβραϊκή κοινότητα της πόλης. Η Φεντερασιόν αποτέλεσε σημαντικό διάυλο για τη διάδοση της σοσιαλιστικής και εργατικής ιδεολογίας στην Ελλάδα.
- ✓ **Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος:** Πανελλαδική εργατική οργάνωση που ιδρύθηκε στα τέλη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και συμπεριέλαβε διάφορα κλαδικά και τοπικά σωματεία. Η ίδρυση της ΓΣΕΕ αποτέλεσε σταθμό στην εξέλιξη του ελληνικού εργατικού κινήματος.

Ερωτήσεις

1. Ποιοι παράγοντες δεν επέτρεψαν τη δημιουργία εργατικού κινήματος στην Ελλάδα σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα και μέχρι τους Βαλκανικούς Πολέμους;
(ή Τι γνωρίζετε για το βαθμό / επίπεδο ανάπτυξης του ελληνικού εργατικού κινήματος μέχρι την εποχή των βαλκανικών πολέμων

1η *« Οι διαφορές ... Βαλκανικές (π.χ. Βουλγαρία) + καθώς και για τους παράγοντες που τον καθόρισαν * «Η απουσία ...ταξικό περιεχόμενο» + ;)

2. Να διερευνήσετε τους λόγους για τους οποίους η πολιτική και κοινωνική επιρροή των σοσιαλιστικών ομάδων στην Ελλάδα του τέλους του 19ου αιώνα ήταν μικρή.

1η «Η απουσία ... ταξικό περιεχόμενο» σελ. 46

3. Να εξηγήσετε τους λόγους που η ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στο ελληνικό κράτος οδήγησε στην ανάπτυξη του εργατικού κινήματος

(Ποια επίδραση άσκησε στο ελληνικό εργατικό κίνημα η ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα κατά τους Βαλκανικούς πολέμους και γιατί;).

2η (« Η κατάσταση αυτή ... εργατικής ιδεολογίας στη χώρα»)

4. Να παρουσιάσετε τις εξελίξεις στο ελληνικό εργατικό κίνημα από την ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα έως και τη δημιουργία του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος (ΣΕΚΕ).

2η - 3η («Η κατάσταση ... Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος».)

5. Να περιγράψετε τις εξελίξεις στο εργατικό κίνημα στη διάρκεια αλλά και μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

3η (« Στη διάρκεια ... Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας »)

Σωστό - Λάθος

1. Το ελληνικό εργατικό κίνημα γνώρισε τεράστια ανάπτυξη κατά το 19 ^ο αιώνα.	
2. Το ελληνικό εργατικό κίνημα αναπτύχθηκε μετά το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων	
3. Η ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα υπήρξε γεγονός-σταθμός για το ελληνικό εργατικό κίνημα.	
4. Η ρωσική επανάσταση συντέλεσε στη διάδοση σοσιαλιστικής ιδεολογίας στην Ελλάδα.	
5. Οι πρώτες καθαρά εργατικές εξεγέρσεις εκδηλώθηκαν από εργατικό δυναμικό που ήταν πρόσκαιρης, βραχύχρονης απασχόλησης.	
6. Η διάδοση της Μεγάλης Ιδέας ενίσχυσε τη διάδοση ιδεολογικών με κοινωνικό και ταξικό περιεχόμενο.	
7. Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η ωρίμαση του εργατικού κινήματος επιβραδύνθηκε.	
8. Το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Ελλάδος συμπεριέλαβε κλαδικά και τοπικά σωματεία	
9. Η Φεντερασιόν λειτούργησε ως πυρήνας διάδοσης της εργατικής ιδεολογίας.	

1. Λ, 2. Σ, 3. Σ, 4. Σ, 5. Λ, 6. Λ, 7. Λ, 8. Λ, 9. Σ,

Επεξεργασία πηγών

Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα παραθέματα που δίνονται παρακάτω, να ερμηνεύσετε τη σχετικά περιορισμένη ανάπτυξη του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου}.

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

[...] Το μόνο που μπορεί να λεχθεί με βεβαιότητα, είναι ότι η ελληνική βιομηχανία ήταν ουσιαστικά στην ίδια σχεδόν κατάσταση [...] το 1900, στην οποία βρισκόταν και το 1864. Συγκριτικά με την αλματώδη πορεία της βιομηχανικής επανάστασης στη Δύση σε ολόκληρη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, η εξέλιξη της ελληνικής βιομηχανίας υπήρξε ασήμαντη και η κατάστασή της στις αρχές του 20^{ου} αιώνα μπορεί να χαρακτηριστεί πρωτόγονη.

Γ. Δερτιλής, *Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση*, 1880 – 1909, σελ. 91-93

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Η παθολογική διόγκωση του Αλυτρωτισμού (Μεγάλη Ιδέα) αποδεικνύει την αποδέσμευση των κομμάτων από τις πραγματικότητες της οικονομικής αθλιότητας και της κοινωνικής αδικίας, ενώ από την άλλη πλευρά επέτρεπε και συντηρούσε αυτή την αποδέσμευση, αποσπώντας την προσοχή των κατωτέρων τάξεων από τα πραγματικά προβλήματά τους. Εννοείται ότι αυτό δε σημαίνει ότι ο ελληνικός αλυτρωτισμός δημιουργήθηκε με μian εσκεμμένη προσπάθεια να μεταστρέψει την προσοχή του λαού από τις αδικίες του συστήματος. Ο εθνικισμός ήταν φαινόμενο γενικό στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα συνέπεια ενός εξαιρετικά περίπλοκου πλέγματος διεθνών και εσωτερικών συνθηκών. Απλοϊκή είναι επίσης και η άλλη, αρκετά κοινή άποψη, ότι η Μεγάλη Ιδέα ήταν «δημιούργημα» της αστικής τάξης. Μπορεί βέβαια να χρησιμοποιήθηκε πολιτικά από τα κόμματα, δεν ήταν, όμως, μια τακτική που «επέβαλαν» οι αστοί. Η προσπάθεια να μεταστρέφεται η προσοχή του λαού από τα εσωτερικά προβλήματα σε σωβινιστικές εξάρσεις είναι συνηθισμένη διέξοδος για κυβερνήσεις που αντιμετωπίζουν δυσκολίες.

Γ. Δερτιλής, *Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση*, 1880 – 1909, σελ. 129-131

Γ3. Οι οικονομικές συνθήκες κατά την περίοδο 1910 – 1922 (σελ. 48-49)

1^η § BENIZELISMOS ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ (1910-1922)	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ BENIZELOU ✓ το ελληνικό κράτος μοχλός έκφρασης και ανάπτυξης του ελλητισμού ✓ ενσωμάτωση του εκτός συνόρων ελλητισμού ✓ επιδίωξη ενιαίας εθνικής και κρατικής υπόστασης ✓ διεκδίκηση θέσης στο σύγχρονο κόσμο ✓ θεσμικός εκσυγχρονισμός ✓ ανάπτυξη παραγωγικών δυνάμεων έθνους
2^η § Η ΑΣΤΙΚΗ ΤΑΞΗ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ BENIZELOU (1910-1922)	ΡΟΛΟΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ ➔ συσπειρώνεται γύρω από το Βενιζέλο ➔ πλουτίζει σε όλη τη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου ➔ φιλοδοξεί να κυριαρχήσει πολιτικά στο χώρο των οικονομικών δραστηριοτήτων της ΠΕΡΙΟΧΕΣ: 1. λιμάνια Νότιας Ρωσίας 2. Δούναβης 3. Ρουμανία 4. Πόντος 5. Μικρασιατικά παράλια 6. Κωνσταντινούπολη, 7. Σμύρνη, 8.

	Θεσσαλονίκη, 9. Αίγυπτος, 10. Σουδάν, 11. Αλεξάνδρεια ΑΙΤΗΜΑΤΑ ΑΣΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ - ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ 1. Δημιουργία ισχυρού εθνικού κέντρου ΣΤΟΧΟΙ⇒ • διασφάλιση πλούτου • προστασία συμφερόντων • εθνικιστικά κινήματα 2. Διεκδίκηση της «Μεγάλης Ελλάδας» ΕΡΕΙΣΜΑΤΑ⇒ • «Μεγάλη Ιδέα» • εκσυγχρονισμός του κράτους • πλεονασματικοί προϋπολογισμοί
3^η § ΕΘΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ 1910	• Επιτυχής αντιμετώπιση της αγροτικής κρίσης με υπερπόντια μετανάστευση (Αμερική) ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ✓ εκτόνωση των κοινωνικών εντάσεων της σταφιδικής κρίσης ✓ ενίσχυση οικονομίας υπαίθρου με εμβάσματα
4^η § ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ [4]	ΘΕΤΙΚΑ 1. δεν κλονίστηκε η εθνική οικονομία 2. αύξηση 70% εδαφών και ενσωμάτωση πλούσιων περιοχών (Ήπειρος, Δυτική και Κεντρική Μακεδονία, Νησιά Αιγαίου, Κρήτη) 3. αύξηση πληθυσμού 80% 4. νέες οικονομικές προοπτικές (νεοαποκτηθέντα εδάφη με άριστες προοπτικές για γεωργική παραγωγή) η Ελλάδα υπολογίσιμη δύναμη 5. αυξήθηκε η εμπιστοσύνη από τις αγορές χρήματος και πιστώσεων προς τη χώρα • πολλαπλασιασμός ελληνικών ιδιοκτησιών • αποκατάσταση προσφύγων • πρόληψη εντάσεων ΑΡΝΗΤΙΚΟ ✓ παρουσία ισχυρών μειονοτικών ομάδων στις περιοχές που ενσωματώθηκαν στην Ελλάδα (π.χ. Μουσουλμάνοι και Εβραίοι στην ήπειρο)

Σχολιασμός

1. **«Στην περίοδο 1910-1922... συνεχή πολεμική ετοιμότητα»:** Από το 1910 αρχίζει η πολεμική προετοιμασία για τους Βαλκανικούς πολέμους, τους οποίους ακολούθησε ο Α΄ ΠΠ. Λίγο μετά τη λήξη του και έως το 1922 η Ελλάδα θα εμπλακεί στη Μικρασιατική εκστρατεία. Σε όλο αυτό το διάστημα η Ελλάδα ήταν σε πολεμική ετοιμότητα, ακόμα και στα μεσοδιαστήματα κατά τα οποία δεν υπήρχαν πολεμικές συγκρούσεις.
2. **«πολλά εθνικιστικά κινήματα... την παρουσία τους»:** Το κίνημα των Νεότουρκων ήταν ένα από αυτά τα κινήματα, ενώ και στα Βαλκάνια από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ο εθνικισμός βρισκόταν σε έξαρση (π.χ. προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας στη Βουλγαρία).
3. **«σταφιδική κρίση»:** Στα 1893 οι καλλιεργούμενες εκτάσεις της κορινθιακής σταφίδας έφθασαν να καλύπτουν 650.000 στρέμματα, αλλά οι εξαγωγές έπεφταν κατακόρυφα. Η τιμή της σταφίδας στο Λονδίνο έφθασε είχε κατέβει 6 σελίνια ανά 100 λίτρα, ενώ μόνο τα έξοδα μεταφοράς στοίχιζαν 8 σελίνια ανά 100 λίτρα. Έτσι δημιουργήθηκε το λεγόμενο “σταφιδικό ζήτημα”, δηλαδή της διάθεσης του προϊόντος.
4. **Βαλκανικοί Πόλεμοι** (Α΄ Βαλκανικός : 1912-1913, Β΄ Βαλκανικός 1913) : συγκρούσεις μεταξύ των βαλκανικών χωρών με στόχο την απόσπαση των ευρωπαϊκών εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στον Α΄ Βαλκανικό, η λεγομένη Βαλκανική Συμμαχία (Ελλάδα, Σερβία, Βουλγαρία, Μαυροβούνιο) νίκησε την Οθ. Αυτοκρατορία και της απέσπασε όλα τα ευρωπαϊκά της εδάφη εκτός από την Ανατολική Θράκη (Ηπειρος, Μακεδονία, Δ. Θράκη, νησιά Αιγαίου, Κρήτη). Η διαφωνία όμως των νικητών συμμάχων ως προς τη διανομή των εδαφών προκάλεσε το Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο, κατά τον οποίο οι βαλκανικές χώρες στράφηκαν κατά της Βουλγαρίας, που διεκδικούσε το σύνολο σχεδόν των κατακτημένων περιοχών. Η Βουλγαρία ηττήθηκε και με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου (Αύγουστος 1913) η Ελλάδα ενσωμάτωσε τα εδάφη της Ν. Ηπείρου, της Μακεδονίας, τα νησιά του Αν. Αιγαίου (εκτός των ιταλοκρατούμενων από το 1912 Δωδεκανήσων) και την Κρήτη.
5. **«Τα νεοαποκτηθέντα εδάφη... πεδινά και αρδευόμενα»:** Αναφέρεται στα εδάφη της Μακεδονίας

Ορισμοί

- ✓ **Βενιζελισμός:** Πολιτική αντίληψη και πρακτική με εκφραστή τον Ελευθέριο Βενιζέλο, η οποία εμφανίστηκε κατά την περίοδο 1910-1922. Ο βενιζελισμός πρέσβευε ότι το ελληνικό κράτος έπρεπε να λειτουργήσει ως μοχλός έκφρασης και ανάπτυξης του ελληνισμού. Το ελληνικό κράτος, δηλαδή, έπρεπε να επιδιώξει την ενσωμάτωση του εκτός συνόρων ελληνισμού και με ενιαία εθνική και κρατική υπόσταση, να διεκδικήσει τη θέση του στον τότε σύγχρονο κόσμο. Αυτό προϋπέθετε όχι μόνο θεσμικό εκσυγχρονισμό, που θα καθιστούσε το κράτος αποτελεσματικό και αξιόπιστο, αλλά και γενικότερη προσήλωση στην ιδέα της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων του έθνους.
- ✓ **Εθνικό κέντρο:** Κράτος ισχυρό οικονομικά και πολιτικά, περιφερειακή δύναμη ικανή να παρεμβαίνει και να προστατεύει τα συμφέροντα τόσο των πολιτών της όσο και των ομοεθνών που ζουν και δραστηριοποιούνται έξω από τα σύνορα του κράτους.

Ερωτήσεις

1. Πως συνδέεται η πολιτική αντίληψη του βενιζελισμού με την οικονομική ανάπτυξη;
(ή Να παρουσιάσετε το περιεχόμενο του όρου «βενιζελισμός» και να αναφερθείτε πιο συγκεκριμένα στην αντίληψη του βενιζελισμού για το ρόλο του ελληνικού κράτους)
(ή Ποιο ρόλο απέδιδε ο βενιζελισμός στο ελληνικό κράτος στο πλαίσιο των γενικότερων σχεδίων του με στόχο την ανάπτυξη του ελληνισμού;)
(ή Ποιος ήταν ο ρόλος του ελληνικού κράτους, στο πλαίσιο των γενικότερων σχεδίων του βενιζελισμού με στόχο την ανάπτυξη του ελληνισμού;)

1^η (« Σ την περίοδο 1910 - 1922 ..δυνάμεων του έθνους.») σελ. 48

2. Να περιγράψετε τους παράγοντες που καθόριζαν την πολιτική του Βενιζέλου τη δεκαετία του 1910.

(ή Να αναφερθείτε στη στάση που κράτησε η ελληνική αστική τάξη της Διασποράς απέναντι στο Βενιζέλο και τις πολιτικές του επιλογές. Ποιοι παράγοντες καθόρισαν αυτή τη στάση;)

(ή Ποιοι λόγοι έκαναν την ελληνική αστική τάξη της Διασποράς να υποστηρίξει θερμά το Βενιζέλο και τις πολιτικές του επιλογές κατά την περίοδο 1910 – 1922

2^η (« Ο Βενιζέλος ... στρατιωτικές δαπάνες ») σελ. 48 - 49

3. Με ποιους τρόπους αντιμετωπίστηκε η αγροτική κρίση του 1910 ;

(ή *Πανελλήνιες εξετάσεις 2008+ Να αιτιολογήσετε γιατί ήταν θετική η συμβολή της υπερπόντιας μετανάστευσης στην ελληνική οικονομία πριν από τους Βαλκανικούς πολέμους)

(ή Πώς επηρέασε η υπερπόντια μετανάστευση την Ελλάδα - σε επίπεδο τόσο κοινωνικό όσο και οικονομικό – κατά τις αρχές του 20ου αιώνα;)

3^η (« Το 1910 οι πρόσοδοι ... μεταναστών»)σελ. 49

4. Να περιγράψετε τις συνέπειες που προκάλεσαν στην ελληνική κοινωνία οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (*Πανελλήνιες εξετάσεις 2003) και την κατάσταση στην οποία βρισκόταν η Ελλάδα στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

(ή Ποιες νέες δυνατότητες μπορούσε να αξιοποιήσει, αλλά και ποια νέα προβλήματα όφειλε να αντιμετωπίσει η Ελλάδα αμέσως μετά τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων;)

4^η (« Το κόστος των Βαλκανικών πολέμων ... Παγκόσμιος Πόλεμος »)σελ. 49

Σωστό - Λάθος

1. Οι Έλληνες αστοί της Διασποράς συμμερίζονταν τα οράματα του Βενιζέλου.	
2. Η υπερπόντια μετανάστευση βοήθησε πολλαπλά την ελληνική οικονομία και κοινωνία.	
3. Το κόστος των Βαλκανικών πολέμων κλόνισε την ελληνική οικονομία. (ΠΑΝΕΛ. 2007)	
4. Η εφαρμογή της Μεγάλης Ιδέας σχετίζεται με την ύπαρξη πολλών εθνικιστικών κινημάτων κατά την ίδια περίοδο.	
5. Η Ελλάδα απέκτησε σημαντικές οικονομικές προοπτικές μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους.	
6. Με την προσάρτηση εδαφών κατά τους Βαλκανικούς πολέμους η Ελλάδα έγινε εθνικά ομογενής.	
7. Η εφαρμογή των πρακτικών του βενιζελισμού οδήγησε σε μια σειρά ετών με ελλειμματικούς προϋπολογισμούς.	
8. Η μετανάστευση στην Αμερική δημιούργησε προβλήματα στην οικονομία της υπαίθρου.	
9. Η προϋπόθεση για την προώθηση της Μεγάλης Ιδέας ήταν ο εκσυγχρονισμός του κράτους.	
10. Με τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων η πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας αυξήθηκε σημαντικά.	

1. Σ, 2. Σ, 3. Λ, 4. Σ, 5. Σ, 6. Λ, 7. Λ, 8. Λ, 9. Σ, 10. Σ

Επεξεργασία πηγών

Αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις: α) Να επισημάνετε το ρόλο της «Μεγάλης Ιδέας» στην πολιτική και την οικονομία κατά τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας της Ελλάδας β) Να παρουσιάσετε τις επιλογές του «βενιζελισμού» αναφορικά με τις εθνικές επιδιώξεις και τον εκσυγχρονισμό του κράτους. (ΠΑΝΕΛ. 2005)

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Για τους Έλληνες η καθολικότητα της Μεγάλης Ιδέας ήταν συμπληρωματική της αοριστίας της: ένα άλλοθι, μια θαυματουργή γέφυρα των αντιθέσεων, μία μετάθεση στο άδηλο μέλλον της λύσης όχι μόνο του αλυτρωτικού ζητήματος – που άλλωστε η Μεγάλη Ιδέα δεν το αφορούσε ρητά και αποκλειστικά – αλλά του συνόλου των ελληνικών προβλημάτων.

Ε. Σκοπετέα, *Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα*, 1988, σελ. 268

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Ο βενιζελισμός αποδεικνύεται ο πιο συνεπής διορατικός και πραγματιστικός φορέας της εθνικής ολοκλήρωσης. [...] Αυτοκαθορίζεται και νομιμοποιείται με αναφορά στο Έθνος ως ενιαίο σύνολο, που αγκαλιάζει Παλαιά Ελλάδα, Νέες Χώρες και αλύτρωτους.

Γ.Θ. Μαυρογορδάτος, *Μελέτες και κείμενα για την περίοδο 1909- 1940*, σελ. 43- 44

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

«Με την φυσικής επάνοδον εις τα όρια εντός των οποίων ο ελληνισμός έδρασεν από της προϊστορικής εποχής, να δημιουργήσωμεν, λέγω, μίαν μεγάλην Ελλάδα ισχυράν και πλουσίαν, ικανήν να αναπτύξη εντός των ορίων την ζωτικήν βιομηχανίαν, ικανήν ως εκ των συμφερόντων τα οποία θα εξεπροσώπει, να συνάψη συμβάσεις μέτ' άλλων κρατών υπό τους αρίστους δυνατούς όρους».

(Αγόρευση Βενιζέλου στη Βουλή τον Σεπτέμβριο του 1915)

Δεν οιστρηλατούσε (μετέδιδε ενθουσιασμό) πλέον τους αστούς η μορφή του μαρμαρωμένου βασιλιά, τους εξεσήκωνεν η σκέψις ότι πρέπει η Ελλάς να παύση να είναι ψωροκώσταινα...

(Κρίση του Θ. Βαϊδῆ στο έργο του Ελ. Βενιζέλος» για τους οικονομικούς στόχους της εθνικής εξόρμησης)

Θ. Διαμαντόπουλος, *Οι πολιτικές δυνάμεις της βενιζελικής περιόδου*, 1985

Γ4. Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (σελ. 50 -51)

1^η § ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΟΝ Α΄ΠΠ	ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΟΥ ΠΡΟΗΓΗΘΗΚΑΝ ▪ σύγκρουση παλατιού – Βενιζέλου ▪ άσκοπη και δαπανηρή επιστράτευση 1915 ▪ κυβέρνηση Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη ▪ διάσπαση της χώρας σε δύο κράτη ▪ συμμαχικός αποκλεισμός και συγκρούσεις με οικονομικό και κοινωνικό κόστος ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ✓ ενοποίηση χώρας υπό το Βενιζέλο με επέμβαση Συμμάχων (1917) ✓ συμμετοχή Ελλάδας με ιδιόμορφο συμμαχικό δανεισμό
2^η § ΣΥΜΜΑΧΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ 1917	ΔΑΝΕΙΣΤΡΙΕΣ ΧΩΡΕΣ - ΠΟΣΑ ➔ Γαλλία (300 εκατ. φράγκα) ➔ Μεγάλη Βρετανία (12 εκατ. λίρες) ➔ ΗΠΑ (50 εκατ. δολάρια) ΜΟΡΦΗ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ • τα ποσά δεν εκταμιεύτηκαν, δε δόθηκαν στην Ελλάδα • αποτέλεσαν απόθεμα σε χρυσό και συνάλλαγμα • θεωρήθηκαν κάλυμμα έκδοσης χαρτονομίσματος ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΔΑΝΕΙΩΝ ✓ συμμετοχή στο μακεδονικό μέτωπο ✓ εκστρατεία στην Ουκρανία και την Κριμαία ✓ α΄ φάση μικρασιατικής εκστρατείας
3^η § ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ (ΣΥΝΕΠΙΕΣ ΙΔΙΟΜΟΡΦΟΥ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ 1917)	ΑΙΤΙΑ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟΥ ΑΔΙΕΞΟΔΟΥ ΜΑΡΤ. 1922 ▪ άρση κάλυψης χαρτονομίσματος από τους συμμάχους ως αντίποινα για την επιστροφή του βασιλιά ▪ ελλειμματικοί κρατικοί προϋπολογισμοί μετά το 1918 ▪ δαπανηρός μικρασιατικός πόλεμος ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗ ΔΡΑΧΜΗΣ Μάρτιος 1922 (και 1926) τα χαρτονομίσματα κόπηκαν στη μέση, το αριστερό κυκλοφορούσε με τη μισή αξία, το δεξιό ανταλλάχθηκε με ομολογίες δημοσίου ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ➔ επιτυχές 1δισ. 200.εκατ. δραχμές ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ➔ δεν προλαβε τη Μικρασιατική Καταστροφή και τις συνέπειές της

Σχολιασμός

1. **Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1914-1918)** είχε ως κύρια αιτία του τον έντονο οικονομικό και πολιτικό ανταγωνισμό μεταξύ των ισχυρών βιομηχανικών χωρών της Ευρώπης. – Λίγο πριν από την έναρξη του πολέμου είχαν διαμορφωθεί δύο συμμαχίες: 1.η "**Εγκάρδια Συνεννόηση**" (γνωστή ως **Αντάντ** -Entente Cordiale -), αποτελούμενη από την Αγγλία, τη Γαλλία, τη Ρωσία και, από το 1915, την Ιταλία. Σύμμαχοι της Αντάντ στα Βαλκάνια η Σερβία και η Ελλάδα από το 1917) 2. "**Τριπλή Συμμαχία**" ή "**Κεντρικές Δυνάμεις**", αποτελούμενη από τη Γερμανία, την Αυστροουγγαρία και την Ιταλία έως το 1915. Σύμμαχοι της Αντάντ στα Βαλκάνια η Τουρκία και η Βουλγαρία). Η Ελλάδα δεν συμμετέχει από την αρχή στον πόλεμο, γιατί υπάρχει διαφωνία

μεταξύ του πρωθυπουργού Βενιζέλου (θέλει συμμετοχή στο πλευρό της Αντάντ, προσδοκώντας σε εδαφική επέκταση προς την Αν. Θράκη και Μ.Ασία) και του βασιλιά Κωνσταντίνου (επιδιώκει την ουδετερότητα ως γερμανόφιλος).

2. **«...η δημιουργία της κυβέρνησης εθνικής άμυνας»:** Δημιουργήθηκε από τον Ελ. Βενιζέλο το 1916 στη Θεσσαλονίκη ως απόρροια της σύγκρουσής του με το βασιλιά. Έτσι, εκείνη την περίοδο υπήρχαν δύο κυβερνήσεις, της Θεσσαλονίκης και των Αθηνών.
3. **«ο συμμαχικός αποκλεισμός και οι συγκρούσεις»:** Το Νοέμβριο του 1916 οι Αγγλογάλλοι απέκλεισαν με στρατό και στόλο το λιμάνι του Πειραιά. Ο στόχος ήταν να πιέσουν την κυβέρνηση των Αθηνών, ώστε να μπει και η Ελλάδα στον πόλεμο, σύμφωνα και με τις προθέσεις του Βενιζέλου. Ο αποκλεισμός αυτός οδήγησε στην παραίτηση του βασιλιά Κωνσταντίνου.
4. **«Σύμμαχοι» :** εννοούνται οι χώρες της Αντάντ (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία και Ιταλία), στο πλευρό της οποίας επιδίωκε ο Βενιζέλος να πολεμήσει η Ελλάδα. Την Τριπλή Συμμαχία (ή Κεντρικές Αυτοκρατορίες : Γερμανία, Αυστροουγγαρία), υποστήριζε ο γερμανόφιλος βασιλιάς Κωνσταντίνος, προτείνοντας όμως ουδετερότητα.
5. **ιδιόμορφος δανεισμός:** Για να μπορέσει μια χώρα να εκδώσει χαρτονόμισμα πρέπει να διαθέτει ίσης αξίας αποθέματα σε χρυσό ή ξένο συνάλλαγμα. Για να εκδώσει λοιπόν μια χώρα πρόσθετο χαρτονόμισμα πρέπει να αυξήσει τα αποθέματά της αυτά. Οι Σύμμαχοι, αντί να χορηγήσουν στην Ελλάδα χρηματικό δάνειο, κράτησαν τα χρήματα και επέτρεψαν στην Ελλάδα να εκδώσει χαρτονομίσματα ίσης αξίας με το δάνειο.
6. **Μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή (1919-1922):** Ο Α΄ Παγκόσμιος λήγει με νίκη της Αντάντ, άρα και της Ελλάδας (1918). Υπογράφονται μια σειρά συνθήκες με εξοντωτικούς για τους ηττημένους όρους. Η Ελλάδα λαμβάνει με τις συνθήκες του Νειγύ (1919) και των Σεβρών (1920) την Ανατολική και Δυτική Θράκη και την περιοχή της Σμύρνης. Το 1919 αποβιβάζει στρατό στη Σμύρνη, για να καταλάβει την περιοχή και να διασφαλίσει την ελληνική παρουσία στις ακτές της Δυτικής Μ. Ασίας. Οι Τούρκοι υπό τον εθνικιστή ηγέτη τους Κεμάλ Ατατούρκ, δεν δέχονται την παραχώρηση της Σμύρνης και της Αν. Θράκης και αρχίζει η μικρασιατική εκστρατεία. Ο ελληνικός στρατός αρχικά επεκτείνεται με επιτυχία σε μεγάλο βάθος στο εσωτερικό της Μ.Ασίας. Το Νοέμβριο του 1920, όμως, ο Βενιζέλος χάνει στις εκλογές και η νέα αντιβενιζελική και φιλοβασιλική κυβέρνηση επαναφέρει το ανεπιθύμητο στην Αντάντ βασιλιά Κωνσταντίνο. Η δυσारेστημένη Αντάντ εγκαταλείπει την Ελλάδα αβοήθητη στο μέτωπο της Μ. Ασίας. Η εκστρατεία συνεχίζεται με στόχο της κατάληψη της Άγκυρας, έδρας του Κεμάλ. Το εγχείρημα αποτυγχάνει, εξαιτίας στρατιωτικών και πολιτικών σφαλμάτων. Τον Αύγουστο του 1922 ο κατάκοπος ελληνικός στρατός δέχεται σφοδρή τουρκική αντεπίθεση και υποχωρεί προς τη θάλασσα. Οι Τούρκοι καταλαμβάνουν και πυρπολούν τη Σμύρνη, σφαγιάζοντας χιλιάδες αμάχους. Ο ελληνικός στρατός αποχωρεί από τη Μ. Ασία και την Αν. Θράκη μαζί με 1,500,000 Έλληνες, που καταφεύγουν ως πρόσφυγες στην Ελλάδα. Το 1923, με τη συνθήκη ειρήνης της Λοζάνης (1923) ορίζεται νέο σύνορο Ελλάδας-Τουρκίας ο ποταμός Έβρος και αποφασίζεται υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ των δύο χωρών.

Ορισμοί

- ✓ **Διχοτόμηση της δραχμής:** Ιδιαίτερη μορφή εσωτερικού αναγκαστικού δανείου, που εφαρμόστηκε από την ελληνική κυβέρνηση λίγους μήνες πριν από την κατάρρευση του μετώπου στη Μικρά Ασία το 1922. Πιο συγκεκριμένα, το κάθε χαρτονόμισμα χωρίστηκε σε δύο μέρη. Το αριστερό τμήμα εξακολουθούσε να κυκλοφορεί στο 50% της αναγραφόμενης αξίας, ενώ το δεξιό ανταλλάχτηκε με ομολογίες του Δημοσίου. Η επιχείρηση στέφθηκε με επιτυχία, καθώς το κράτος απέκτησε 1.200.000.000 δραχμές και το πείραμα επαναλήφθηκε το 1926.

Ερωτήσεις

1. Ποια προβλήματα δημιουργήθηκαν πριν η Ελλάδα τελικά συμμετάσχει στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ;

(ή Να παρουσιάσετε τις συνθήκες υπό τις οποίες συμμετείχε η Ελλάδα στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο)
1^η (« Η συμμετοχή της Ελλάδας ... συνέπειες στο μέλλον ») σελ. 50

2. Πώς καλύφθηκε το κόστος συμμετοχής της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο;
(ή Τι γνωρίζετε για τον τρόπο με τον οποίο δάνεισαν οι σύμμαχοι την Ελλάδα, προκειμένου η τελευταία να λάβει μέρος στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο;)
1^η - 2^η («Όταν με την επέμβαση των συμμάχων .. δεν άργησαν να φανούν ») σελ. 50

3. Τι γνωρίζετε για τον τρόπο με τον οποίο δάνεισαν οι σύμμαχοι την Ελλάδα, προκειμένου η τελευταία να λάβει μέρος στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο;
1^η - 2^η («Όταν, με την επέμβαση ... υπό τον έλεγχο της χώρας» σελ. 50

4. Να περιγράψετε τις συνέπειες που προκάλεσε σε οικονομικό επίπεδο η κυβερνητική αλλαγή στην Ελλάδα του 1920 και να αναφέρετε πώς αντιμετωπίστηκαν από τη νέα κυβέρνηση.
3^η (« Το Νοέμβριο του 1920 ... βαρύτατες συνέπειές της ») σελ. 50-51

5. Τι γνωρίζετε για την πρώτη – πρακτική «διχοτόμηση της δραχμής» που εφαρμόστηκε το Μάρτιο του 1922 και την αποτελεσματικότητα του μέτρου αυτού ;
3^η («Το Νοέμβριο του 1920 ... συνέπειές της ») σελ. 50 -51

Σωστό - Λάθος

1.	Η Ελλάδα συμμετείχε στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο βασιζόμενη κυρίως σε δικούς της οικονομικούς πόρους.	
2.	Οι σύμμαχοι έδωσαν στην Ελλάδα το 1917 δάνειο 50 εκατομμυρίων δολαρίων ΗΠΑ σε μετρητά.	
3.	Η εκλογική ήττα του Βενιζέλου, το 1920, επιδείνωσε τα οικονομικά της Ελλάδας.	
4.	Η «διχοτόμηση της δραχμής» ήταν ένα μέτρο που πήρε ο Βενιζέλος για να μπορέσει να καλύψει τις ανάγκες του πολέμου στο μικρασιατικό μέτωπο.	
5.	Η «διχοτόμηση της δραχμής» κάλυψε τα έξοδα για τη συμμετοχή της Ελλάδας στο μακεδονικό μέτωπο, την εκστρατεία στην Ουκρανία και την Κριμαία, καθώς και την πρώτη φάση της στρατιωτικής επέμβασης στη Μ. Ασία.	
6.	Η «διχοτόμηση της δραχμής» υπήρξε μία μορφή εθελούσιας βοήθειας των πολιτών προς το κράτος.	
7.	Χάρη στη «διχοτόμηση της δραχμής» επιτεύχθηκε η μακροπρόθεσμη ανόρθωση των οικονομικών της Ελλάδας.	
8.	Η «διχοτόμηση της δραχμής» ήταν βραχυπρόθεσμα επιτυχές οικονομικό μέτρο.	

1. Α, 2. Α, 3. Σ, 4. Α, 5. Α, 6. Α, 7. Α, 8. Σ

Επεξεργασία πηγών

Αφού μελετήσετε την εικόνα που σας δίνεται και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να παρουσιάσετε τις προσπάθειες των ελληνικών κυβερνήσεων μετά το Νοέμβριο του 1920 να αντιμετωπίσουν τα δημοσιονομικά προβλήματα της χώρας.

Χαρτονόμισμα των 5 δραχμών

Γ5. Η οικονομική ζωή κατά την περίοδο 1922-1936 (σελ. 51-52)

1^η § ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ – ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΕΣ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ 1. άφιξη και αποκατάσταση προσφύγων (1.230.000 Έλληνες και 45.000 Αρμένιοι) 2. αποχώρηση 610.000 μουσουλμάνων 3. ανατροπή ισορροπιών και δεδομένων ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας 4. το ελληνικό κράτος υποχρεώθηκε σε μια νέα αρχή
2^η § ΚΡΑΤΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΥ	ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ➔ αποφυγή ολικής καταστροφής ➔ πολλαπλασιασμός θανάτων από φυματίωση και ελονοσία ΕΠΙΔΙΩΞΗ ➔ υπέρβαση των ανεπαρειών της ελληνικής διοίκησης ΕΜΠΟΔΙΑ ▪ η πολιτική αστάθεια και τα μίση του διχασμού ▪ η ανακήρυξη της δημοκρατίας ▪ οι επεμβάσεις του στρατού και οι απόπειρες πραξικοπημάτων ΜΕΣΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ✓ αξιοποίηση μουσουλμανικών περιουσιών (5 έως 10 δις) ✓ συμπληρωματική λειτουργία εξωτερικής βοήθειας

Σχολιασμός

1. **«Υπολογίζεται... για την Τουρκία»:** Η ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας έγινε με τη συνθήκη της Λωζάννης το 1923. Με τη Σύμβαση της Λοζάνης (30 Ιανουαρίου 1923) αποφασίστηκε η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Οι Έλληνες Ορθόδοξοι της Τουρκίας και οι Τούρκοι Μουσουλμάνοι της Ελλάδας υποχρεώνονταν να εγκατασταθούν στην ομόθρησκη χώρα. Εξαιρέθηκαν οι Έλληνες κάτοικοι της Κων/πολης και των νησιών Ίμβρου και Τενέδου καθώς και οι μουσουλμάνοι της Δυτ. Θράκης. Με τη Σύμβαση ανταλλαγής παύει η μακράιωνη ελληνική παρουσία στη Μ.Ασία και Αν.Θράκη.
2. **«Είναι αυτονόητο ότι...και κοινωνίας»:** Με την έλευση των προσφύγων ενισχύθηκε δημογραφικά η χώρα, υλοποιήθηκε η αγροτική μεταρρύθμιση, εξασφαλίστηκε άφθονο

εργατικό δυναμικό για τη βιομηχανική ανάπτυξη, έγινε προσπάθεια διόρθωσης διοικητικών αδυναμιών. Γενικότερα, το κράτος στράφηκε προς την εκμετάλλευση των εγχώριων πλουτοπαραγωγικών δυνάμεων και τη διαμόρφωση εσωτερικής αγοράς.

3. **«ανακήρυξη της δημοκρατίας»:** Μετά την ήττα στο μικρασιατικό μέτωπο ο στρατός επαναστάτησε κατά του βασιλέα Κωνσταντίνου, ο οποίος αναγκάστηκε να παραιτηθεί οριστικά. Το Κοινοβούλιο υποστήριξε την ανακήρυξη της Αβασίλευτης Δημοκρατίας, η οποία έγινε το 1924 με πρώτο πρόεδρο της Δημοκρατίας τον ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη. Η δημοκρατική περίοδος έληξε με την αποκατάσταση της μοναρχίας το 1935.
4. **επεμβάσεις του στρατού:** Η περίοδος 1922-1936 ήταν ιδιαίτερα ταραγμένη : α)πολιτική αστάθεια: συνεχείς εναλλαγές κυβερνήσεων και εκλογικές αναμετρήσεις β) τα μίση του διχασμού : η διαίρεση της Ελλάδας σε βενιζελικούς και αντιβενιζελικούς/βασιλικούς, κληρονομιά της περιόδου του Εθνικού Διχασμού. γ) η ανακήρυξη της δημοκρατίας : το 1924 καταργήθηκε η βασιλευσμένη δημοκρατία και καθιερώθηκε η προεδρευόμενη δημοκρατία. Η μεταβολή του πολιτεύματος προκάλεσε έντονες αντιδράσεις των φιλοβασιλικών και αντιπαραθέσεις δ) οι επεμβάσεις του στρατού και οι απόπειρες πραξικοπημάτων : ο στρατός είχε αναδειχθεί σε καθοριστικό παράγοντα της πολιτικής ζωής και παρενέβαινε διαρκώς. Τα κινήματα ήταν πολλά, είτε από βενιζελικούς είτε από αντιβενιζελικούς αξιωματικούς. Όλα αυτά συνθέτουν ένα σύνθετο και ταραγμένο πολιτικό σκηνικό, σε μια περίοδο που το προσφυγικό πρόβλημα απαιτούσε αποτελεσματικές κινήσεις.

Ερωτήσεις

1. Ποιες πληθυσμιακές αλλαγές / μεταβολές προκάλεσε στην Ελλάδα η Μικρασιατική καταστροφή ;
(« Η καταστροφή του 1922 ... νέα αρχή ») σελ. 51
2. Να περιγράψετε την αντίδραση του κρατικού μηχανισμού μετά τη Μικρασιατική καταστροφή και το είδος των προβλημάτων που παρουσιάστηκαν. (ή Να παρουσιάσετε και να αξιολογήσετε την αντίδραση του ελληνικού κρατικού μηχανισμού στα προβλήματα που προέκυψαν μετά την άφιξη των προσφύγων της Μικρασιατικής καταστροφής)
(« Η άφιξη των προσφύγων ... αποτελεσματικό τρόπο ») σελ. 51 – 52

Σωστό - Λάθος

1. Η άφιξη των προσφύγων του 1922 δεν άλλαξε ουσιαστικά τα δεδομένα της ελληνικής οικονομίας.	
2. Οι πρόσφυγες βοήθησαν ουσιαστικά την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας.	
3. Το ελληνικό κράτος αντιμετώπισε το προσφυγικό πρόβλημα χωρίς εξωτερική βοήθεια.	

1. Α, 2. Σ, 3. Α

Γ6. Η ελληνική οικονομία την περίοδο του Μεσοπολέμου (σελ. 52)

1^η § ΘΕΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ 1919-1939	ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ 1. εθνική ομογενοποίηση (οι μειονότητες υπολογίζονται στο 7% του συνολικού πληθυσμού) 2. ολοκλήρωση αγροτικής μεταρρύθμισης 3. προώθηση αστικοποίησης (1/3 πληθυσμού στα αστικά κέντρα) 4. υιοθέτηση αναπτυξιακών πολιτικών 5. βελτίωση κρατικών υποδομών 6. συγκέντρωση Ελληνισμού στα πλαίσια του εθνικού κράτους 7. εξάλειψη ελληνικού κοσμοπολιτισμού
2^η § ΣΥΜΒΟΛΗ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ [5]	▪ Μεταφορά γνώσεων και πολιτισμού ▪ ισχυρή διάθεση για εργασία σε συνδυασμό με τις προσπάθειες των αρχών, με στόχο την αναδημιουργία όσων χάθηκαν στην καταστροφή

Σχολιασμός

1. **Μεσοπόλεμος** : η εικοσαετία μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων : 1919-1939 (για την Ελλάδα : 1922-1940)
2. Η Εθνική ομοιογένεια επιτεύχθηκε χάρη στην ανταλλαγή των πληθυσμών.
3. Η βιομηχανική ανάπτυξη και η εγκατάσταση των προσφύγων στα αστικά κέντρα ενίσχυσαν την αστικοποίηση.
4. Δεν υπήρχαν πλέον αλύτρωτοι Έλληνες στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου. Το παροικιακό κεφάλαιο συγκεντρώθηκε στο ελληνικό κράτος με ευεργετικές συνέπειες για την ελληνική οικονομία.
5. Αναλυτικά για την προσφορά των προσφύγων γίνεται λόγος στο τρίτο κεφάλαιο, σελ.168-171.

Ερωτήσεις

1. Σε ποια κατάσταση βρισκόταν η ελληνική οικονομία την περίοδο 1919 – 1939 ;
(ή Ποια πλεονεκτήματα εμφάνιζε η Ελλάδα του μεσοπολέμου, σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο;)
(« Η Ελλάδα του μεσοπολέμου ... μέσα στην καταστροφή ») σελ. 52

Γ7. Οι μεγάλες επενδύσεις (σελ. 53)

1 ^η – 2 ^η § Υποδομές μετά το 1922	ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ⇒ λόγω ραγδαίων εξελίξεων που προκάλεσαν οι συνέπειες του μικρασιατικού πολέμου ΥΔΡΕΥΣΗ ⇒ ΟΥΛΕΝ : κατασκευή φράγματος και τεχνητής λίμνης στο Μαραθώνα ΛΟΓΟΙ 1. αύξηση του πληθυσμού Αθήνας (πάνω από 1.000.000) με την έλευση των προσφύγων 2. ανεπάρκεια του ρωμαϊκού Αδριάνειου υδραγωγείου ΗΛΕΚΤΡΟΔΟΤΗΣΗ ⇒ βρετανική ΠΑΟΥΕΡ : εγκατάσταση μονάδων παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος ΑΣΤΙΚΕΣ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ⇒ ΠΑΟΥΕΡ : ηλεκτροκίνητα τραμ και λεωφορεία ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ ⇒ επενδύσεις από γερμανικές εταιρίες ΑΛΛΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ⇒ • δρόμοι • διευθέτηση χειμάρρων για την αντιμετώπιση πλημμύρων/καταστροφών
1 ^η § ΘΕΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ 1919-1939	
2 ^η § ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΥΠΟΛΟΙΠΗ ΕΛΛΑΔΑ	Εγγειοβελτιωτικά έργα ⇒ αύξηση καλλιεργούμενων εδαφών

Ορισμοί

- ✓ **ΟΥΛΕΝ**: Αμερικάνικη εταιρεία που ανέλαβε το 1925 την κατασκευή του φράγματος και της τεχνητής λίμνης του Μαραθώνα, από την οποία υδροδοτήθηκε το πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας, που μέχρι τότε υδρευόταν με το χρονολογούμενο από τους ρωμαϊκούς χρόνους Αδριάνειο Υδραγωγείο.
- ✓ **ΠΑΟΥΕΡ**: Βρετανική εταιρεία που ανέλαβε στη διάρκεια του Μεσοπολέμου την εγκατάσταση μονάδων παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος στην Αθήνα καθώς και τη δημιουργία σύγχρονου δικτύου αστικών συγκοινωνιών, βασισμένου σε ηλεκτροκίνητα τραμ και λεωφορεία.

Ερωτήσεις

1. Πώς αντιμετωπίστηκε το πρόβλημα της υδροδότησης της Αθήνας που είχε οξυνθεί μετά την έλευση των προσφύγων από τη Μικρά Ασία ;
(« Οι ραγδαίες εξελίξεις ... Μαραθώνα ») σελ. 53
2. Τι γνωρίζετε για την εγκατάσταση παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος στην Αθήνα αλλά και την ανάπτυξη δικτύου αστικών συγκοινωνιών ;
(« Την ίδια περίπου εποχή ... λεκανοπέδιο της Αττικής »)
3. *Πανελλήνιες εξετάσεις 2007 Ποιες μεγάλες επενδύσεις έγιναν στην Αθήνα στους τομείς της υδροδότησης και της παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος κατά την περίοδο του μεσοπολέμου;
(«Οι ραγδαίες αλλαγές ... τραμ και λεωφορεία») σελ. 53

4. Ποιες προσπάθειες ανάπτυξης των υποδομών στην Αττική αλλά και σε ολόκληρη τη χώρα έγιναν την περίοδο του Μεσοπολέμου ;

(ή Τι γνωρίζετε για τα μεγάλα έργα που έγιναν στην Ελλάδα κατά το μεσοπόλεμο;)
(« Οι ραγδαίες αλλαγές ... καλλιεργούμενων εδαφών ») σελ. 53

8. Η Τράπεζα της Ελλάδος (σελ. 53)

ΙΔΡΥΣΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	ΑΦΟΡΜΗ ΙΔΡΥΣΗΣ: αίτημα προς την ΚτΕ για παροχή πρόσθετου δανείου (1927) ΣΤΟΧΟΙ: 1. διαχείριση χρεών 2. έκδοση χαρτονομίσματος 3. ενιαία εφαρμογή κυβερνητικής οικονομικής πολιτικής ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΙΔΡΥΣΗΣ: • αντιδράσεις Εθνικής Τράπεζας στην ίδρυσή της • πιέσεις ξένων συμβούλων για την ίδρυσή της • Ίδρυση: ΜΑΪΟΣ 1927 – λειτουργία ένα χρόνο αργότερα ΕΡΓΑΣΙΕΣ – ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ: 1. έκδοση χαρτονομίσματος με εγγύηση το απόθεμα χρυσού και συναλλάγματος 2. εξασφάλιση μετατρεψιμότητας δραχμής σε χρυσό ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ: σταθερή ισοτιμία δραχμής με τα ξένα νομίσματα ΘΕΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ: 1. ευφορία δημόσιων οικονομικών 2. βελτίωση πιστοληπτικής ικανότητας του κράτους 3. ενίσχυση εισροής συναλλάγματος και επενδύσεων 4. δημιουργία ισχυρής δυναμικής για τις πολιτικές, θεσμικές και οικονομικές πρωτοβουλίες της κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου (1928-1932)

Σχολιασμός

1. **Κοινωνία των Εθνών** : διεθνής οργανισμός που ιδρύθηκε το 1920, μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, πρόγονος του σημερινού Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Στόχος του η διασφάλιση της παγκόσμιας ειρήνης και η ειρηνική επίλυση των διαφορών. Αποδείχθηκε ανίσχυρος και διαλύθηκε τις παραμονές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αποτυγχάνοντας να εμποδίσει την

επεκτατική πολιτική του Χίτλερ και του Μουσολίνι.

2. Η κεντρική τράπεζα μιας χώρας είναι κρατική και ασχολείται με την έκδοση του νομίσματος, τη διαχείριση των κρατικών δανείων και την επίβλεψη των άλλων τραπεζών.
3. Για να μπορέσει μια χώρα να εκδώσει χαρτονόμισμα που θα αναγνωρίζεται στις διεθνείς συναλλαγές με μια σταθερή αξία, πρέπει να διαθέτει ίσης αξίας αποθέματα σε χρυσό ή ξένο συνάλλαγμα. Αλλιώς, το νόμισμα χάνει την αξία του σε σχέση με τα ξένα (διολίσθηση,

- υποτίμηση). Η Τράπεζα της Ελλάδος κατόρθωσε, συγκεντρώνοντας τέτοια αποθέματα, να σταθεροποιήσει την αξία του νομίσματος σε σχέση με τα ξένα νομίσματα.
4. **«παρά τις αντιδράσεις της Εθνικής Τράπεζας»:** Ήταν εύλογες οι αντιδράσεις καθώς θα περιορίζονταν τα κέρδη της και ο κεντρικός της ρόλος στην ελληνική οικονομία.
  5. **«πολύ γρήγορα πέτυχε σταθερές ισοτιμίες της δραχμής»:** Από το 1921 η δραχμή είχε ακολουθήσει μία συνεχή πορεία υποτίμησης λόγω κυρίως της κυκλοφορίας ακόλυπτου (πληθωριστικού) χαρτονομίσματος. Η υποτίμηση αυτή ευνοούσε τη βιομηχανία (οι πρώτες ύλες έχαναν σε αξία) αλλά δημιουργούσε καχυποψία στο εξωτερικό και δεν προσείλκυε κεφάλαια. Με την ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος καθορίστηκε σταθερή ισοτιμία 1 λίρα αγγλίας = 375 δραχμές. Η μετατροπή του νομίσματος σε χρυσό, η αγορά δηλαδή χρυσού από την Τράπεζα της Ελλάδος, της έδωσε τη δυνατότητα να αυξάνει τα αποθέματά της σε χρυσό και έτσι να στηρίζει την αξία της δραχμής, να διατηρεί σταθερή την ισοτιμία της έναντι των ξένων νομισμάτων.
  6. Η βελτίωση της αξιοπιστίας της χώρας μας και παράλληλα το πρόσφορο έδαφος για επενδύσεις, λόγω του προσφυγικού προβλήματος, δημιούργησε κλίμα κατάλληλο για ξένες επενδύσεις. Πολλές ξένες εταιρείες επένδυσαν σε έργα της περιόδου (βλ. προηγούμενο κεφάλαιο) ή ίδρυσαν υποκαταστήματά τους στην Ελλάδα.

Ερωτήσεις

1. Ποιοι λόγοι / παράγοντες οδήγησαν στην ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος, ποια προβλήματα / αντιδράσεις δημιουργήθηκαν και πότε τελικά άρχισε η λειτουργία της ;
(« Το 1927 ... ένα χρόνο αργότερα ») σελ. 53
2. Περιγράψτε τις ενέργειες / δραστηριότητα της Τράπεζας της Ελλάδος την περίοδο 1928 – 1932 και το ρόλο που αυτή έπαιξε στην οικονομική ανάπτυξη του κράτους.
(« Παρά τις αντιδράσεις ... Νέα Υόρκη το 1929 »)
3. *Πανελλήνιες εξετάσεις 2002 Ποιοι ήταν οι λόγοι της ίδρυσης και ποια τα αποτελέσματα της δραστηριότητας της Τραπεζής της Ελλάδος έως το 1932;
(«Το 1927 ... το 1929») σελ. 53

Γ9. Η κρίση του 1932 (σελ. 54)

1^η § ΕΛΛ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 1932 [1]	ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ [2] • εμπιστοσύνη Ελλήνων σε ένα καλύτερο οικονομικά μέλλον • απομάκρυνση των σκοτεινών εποχών της δεκαετίας του 1920 • επούλωση πληγών και περιορισμός της φτώχειας • κρατική αυτοπεποίθηση και αισιοδοξία στα σχέδια του μέλλοντος
2^η – 3^η ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ	ΑΜΕΣΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ [3] • εξάντληση αποθεμάτων χρυσού και συναλλάγματος • αναστολή μετατρεψιμότητας εθνικού νομίσματος • αναστολή εξυπηρέτησης εξωτερικών δανείων

ΕΛΛ.& ΔΙΕΘΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ – ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ - ισχυρός κρατικός παρεμβατισμός στα οικονομικά θέματα (ιδιαίτερα στις εξωτερικές συναλλαγές) [4] - πολιτική προστατευτισμού (σκοπός η αυτάρκεια της χώρας) - κλειστή οικονομία (καθορισμός συναλλαγών όχι με ελεύθερες οικονομικές συμφωνίες αλλά με γραφειοκρατικές διαδικασίες)
2^η § ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΕΛΛ. ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	
3^η § ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΙΑΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ «ΚΛΗΡΙΝΓΚ» [5] διακρατικές συμφωνίες κοστολόγησης των προς ανταλλαγή προϊόντων με στόχο των ισοσκελισμό αξίας εισαγωγών-εξαγωγών στο πλαίσιο ειδικών λογαριασμών ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΚΛΗΡΙΝΓΚ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ θετικά εκτός από αρνητικά, για την αντιμετώπιση των ελλειμματικών εξωτερικών συναλλαγών [6]
4^η § ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ - δημιουργία ισχυρών συγκεντρωτικών κρατών που προκαλούν ανάδειξη και κυριαρχία ολοκληρωτικών κινημάτων και καθεστώτων. ΣΥΝΕΠΕΙΑ⇒ Εγκαθίδρυση δικτατορικών ή φασιστικών κινημάτων σε ευρωπαϊκά κράτη κατά τη δεκαετία του '30. [7] ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ - κατάλυση κοινοβουλευτικού καθεστώτος και επιβολή δικτατορίας από τον Ιωάννη Μεταξά (4 Αυγ. 1936) με την ανοχή του παλατιού

Σχολιασμός

- Η απότομη πτώση της τιμής των μετοχών στο χρηματιστήριο της Ν. Υόρκης τον Οκτώβριο του 1929 προκάλεσε χρεοκοπία πολλών επιχειρήσεων και γενική κατάρρευση της αμερικανικής οικονομίας. Η κρίση διαδόθηκε γρήγορα στην Ευρώπη και σε όλο τον κόσμο.
- Η κρίση βρήκε την ελληνική σε καλή κατάσταση, λόγω των ευνοϊκών συγκυριών που περιγράφονται στα τρία προηγούμενα μαθήματα.
- «Την άνοιξη του 1932...των εξωτερικών δανείων»:** Η ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε, διαθέτοντας τα αποθέματα σε χρυσό και συνάλλαγμα, να στηρίξει τη σταθερότητα του εθνικού μας νομίσματος και να αποφύγει τις επιπτώσεις της κρίσης, χωρίς όμως επιτυχία. Η άρση της ισοτιμίας της δραχμής οδήγησε σε υποτίμηση κατά 60%. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τα εισαγόμενα προϊόντα να γίνουν 60% πιο ακριβά και να περιοριστούν οι εισαγωγές. Η εξάντληση των αποθεμάτων της χώρας σε χρυσό και συνάλλαγμα οδήγησε τη δραχμή σε απώλεια της αξίας της. Έτσι, έπαψε να μετατρέπεται σε ξένα νομίσματα ή χρυσό. Για δεύτερη φορά, μετά το 1893, η Ελλάδα δήλωσε την αδυναμία της να αποπληρώσει τα εξωτερικά της δάνεια.
- Κρατικός παρεμβατισμός :** η συνεχής παρέμβαση του κράτους στην οικονομική ζωή, με νόμους, περιορισμούς, δασμούς κλπ. Η οικονομία χάνει το φιλελεύθερο χαρακτήρα της, γίνεται κλειστή, ώστε να μην επηρεαστεί από τη διεθνή κρίση.
- «Στο εξωτερικό εμπόριο κυριάρχησε η μέθοδος του διακανονισμού κλήρινγκ»:** Αυτό οφειλόταν στη στενότητα του συναλλάγματος λόγω του περιορισμού των εξαγωγών
- «Η διαδικασία αυτή πέρα από αρνητικά είχε και θετικά στοιχεία» :** Θετικά ήταν ο περιορισμός των εισαγωγών και η βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου.

7. Γερμανία (Χίτλερ), Ιταλία(Μουσολίνι), Ισπανία (Φράνκο) και άλλα κράτη αποκτούν αυταρχικά δικτατορικά πολιτεύματα. Η επιβολή τους επιτυγχάνεται κυρίως με την εκμετάλλευση της οικονομικής αδυναμίας των λαών και την υπόσχεση ενός καλύτερου μέλλοντος (μεσσιανικά κινήματα).

Ορισμοί

Κλήριγκ (ΠΑΝΕΛ. 2000): Μέθοδος διακανονισμού που κυριάρχησε προοδευτικά στο εξωτερικό εμπόριο στη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Οι διεθνείς συναλλαγές δε γίνονταν, δηλαδή, με βάση το μετατρέψιμο συνάλλαγμα αλλά με βάση διακρατικές συμφωνίες που κοστολογούσαν τα προς ανταλλαγή προϊόντα και φρόντιζαν να ισοσκελίσουν την αξία των εισαγωγών με την αντίστοιχη των εξαγωγών στο πλαίσιο ειδικών λογαριασμών. Για μια χώρα όπως η Ελλάδα, όπου οι συναλλαγές με το εξωτερικό ήταν έντονα ελλειμματικές, η διαδικασία αυτή πέρα από αρνητικά είχε και θετικά στοιχεία.

Ερωτήσεις

1. Σε ποια κατάσταση βρισκόταν η ελληνική οικονομία πριν εκδηλωθεί (παραμονές) η οικονομική κρίση του 1932 ;

« Η παγκόσμια οικονομία ... αισιοδοξία » σελ. 54

2. Με ποιες ενέργειες προσπάθησε η ελληνική κυβέρνηση να αποτρέψει την οικονομική κρίση το 1932 και ποια αποτελέσματα τελικά πέτυχε ;

« Οι προσπάθειες της ελληνικής κυβέρνησης ... συμφωνίες » σελ. 54

3. Τι γνωρίζετε για τη μέθοδο «κλήριγκ» στο χώρο της οικονομικής πρακτικής ;

« Στο εξωτερικό εμπόριο ... θετικά στοιχεία»

3. Πώς επηρέασε τελικά η οικονομική κρίση του 1932 την Ελλάδα σε πολιτικό επίπεδο ;

« Οι πιο σημαντικές ... επιβολή δικτατορίας»

4. *Πανελλήνιες εξετάσεις 2006 Πώς εκδηλώθηκε στην Ελλάδα η «κρίση του 1932» και ποιες ήταν οι επιπτώσεις της στο οικονομικό πεδίο;

«Η παγκόσμια οικονομική κρίση ... θετικά στοιχεία»

5. Πώς εκδηλώθηκε στην Ελλάδα η «κρίση του 1932» και ποιες ήταν οι επιπτώσεις της τόσο στο οικονομικό πεδίο όσο και στο πολιτικό;

«Η παγκόσμια οικονομική κρίση ... επιβολή δικτατορίας» σελ. 53 - 54

Επεξεργασία πηγών

Συνδυάζοντας τις ιστορικές γνώσεις σας και τις πληροφορίες του κειμένου που σας δίνεται να παρουσιάσετε τις προσπάθειες της κυβέρνησης Βενιζέλου να αποτρέψει την εισαγωγή της διεθνούς οικονομικής κρίσης του 1929. Ποια ήταν, τελικά, τα αποτελέσματα αυτών των προσπαθειών;

ΚΕΙΜΕΝΟ

Η Ελλάδα, έχοντας συνδέσει τη δραχμή με τη λίρα και χάρη στις συνεχείς παρεμβάσεις της κυβερνητικής πολιτικής, κατόρθωσε να διατηρήσει τη σταθεροποίηση του 1928 για όσο διάστημα η αγγλική λίρα παρέμενε ελεύθερα μετατρέψιμη σε χρυσό. Όμως, αφότου η Αγγλία εγκατέλειψε επίσημα τη χρυσή βάση (...) η ελληνική σταθεροποίηση δεν είχε πλέον καμιά ελπίδα να διατηρηθεί.

(...) Στην υποτίμηση της αγγλικής λίρας, στην αυξανόμενη ζήτηση χρυσού και ξένου συναλλάγματος, η κυβέρνηση δεν αντέδρασε (...). Η Τράπεζα της Ελλάδος εξακολουθούσε να χορηγεί συνάλλαγμα χωρίς ποσοτικούς περιορισμούς.

Όμως, μεταξύ των κύκλων του κεφαλαίου, η ιδέα ότι η σταθερότητα της δραχμής θα μπορούσε, με όλα αυτά, να διατηρηθεί, θεωρήθηκε γενικά ως απολύτως απραγματοποίητη. Αυτό δημιούργησε μεταξύ των κεφαλαιούχων ένα ρεύμα δυσπιστίας προς τη δραχμή. Όλοι επιδίωκαν να μετατρέψουν το κεφάλαιό τους σε χρυσό ή σε ξένο συνάλλαγμα. Αποτέλεσμα ήταν να εξανεμισθεί σε ελάχιστο χρονικό διάστημα το αντίστοιχο κάλυμμα της Τράπεζας τη Ελλάδος (...) Εμπρός σ' αυτήν την κατάσταση η κυβέρνηση αναγκάστηκε να θέσει μια σειρά συναλλαγματικών περιορισμών για την προστασία του εθνικού νομίσματος (...). Όμως, όπως ήταν φυσικό, οι περιορισμοί στη χορήγηση ξένου συναλλάγματος (...) άρχισαν να επιδρούν περιοριστικά πάνω στην όλη κίνηση του εξωτερικού εμπορίου. (...) Η υποτίμηση της αγγλικής λίρας έκλεινε την αγγλική αγορά για τα ελληνικά προϊόντα, όμως και η Ελλάδα, με τη σειρά της, στην προσπάθεια της να προστατεύσει το νόμισμά της, κατέφευγε σε μια σειρά συναλλαγματικών ρυθμίσεων που κατέληγαν να περιορίζουν την είσοδο ξένων προϊόντων στην ελληνική αγορά.

Κ. Βεργόπουλος, «**Η ελλ. Οικονομία από το 1926 ως το 1935**», Ιστορία ελλ. Έθνους

